

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 347.4

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти в Україні, яке розпочалося ще у 90-х роках, зумовило зміни в організації надання освітніх послуг і, зокрема, проявилось у тому, що відносини між закладом вищої освіти (надалі – ЗВО) і здобувачем набули договірного характеру. Така тенденція відповідає прогресивному розвитку ринкових відносин до складу яких було включено і сферу освітніх послуг. Передумовою договірного регулювання надання освітніх послуг ЗВО виступає нормативна база, яка зазнає змін у ході реформування системи вищої освіти. Як наслідок, зростає науковий інтерес цивілістів до визначення правової природи договору про надання освітніх послуг, його істотних умов тощо. Однак, як вдало висловилася Н. В. Федорченко, незважаючи на те, що договірна форма надання оплатних освітніх послуг стає все більш популярною, правові дослідження зобов'язань, які виникають за таким договором, не були предметом широких досліджень в Україні [15, с. 70]. Окрім цього, підходи, висвітлені у наукових працях, присвячених дослідженню проблематики договірного регулювання відносин з надання освітніх послуг ЗВО відображають поточний стан законодавства щодо освітньої діяльності, яке постійно зазнає змін. Змінюються й типові форми договорів, якими досліджувані відносини опосередковуються. Відтак конструкції таких договорів потребують наукового аналізу щодо відповідності їх правової регламентації загальнотеретичним положенням та принципам цивільного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання договірного регулювання надання освітніх послуг розглядалися у працях М. П. Баб'юк, І. О. Голоденко, К. А. Карчевського, О. В. Розгон, І. І. Світлак, Я. О. Тицької, Н. В. Федорченко та ін. Названі науковці досліджували проблематику договірного регулювання надання освітніх послуг у різні періоди, починаючи з

2001 року і, оскільки, змінювалося правове регулювання освітньої діяльності, то й підходи до визначення поняття «освітня послуга» та договірних конструкцій з їх надання також зазнавали змін. Йдеться про типові форми договорів, якими опосередковуються відносини між ЗВО як надавачами освітніх послуг, і здобувачами та/або замовниками освітніх послуг, що затверджуються підзаконними нормативно-правовими актами. Останні такі зміни відбулися у 2020 році.

Мета статті полягає у розкритті особливостей договірного регулювання відносин з надання освітніх послуг ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання відносин з надання освітніх послуг ЗВО ґрунтується на положеннях ст. 53 Конституції України та здійснюється законами України «Про освіту» від 05.09.2017 р. [11], «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. [5] й низкою підзаконних нормативно-правових актів, які постійно зазнають змін. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-IX від 18 грудня 2019 року [6] ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» було викладено в новій редакції і, зокрема, у ч. 16 закріплено положення про те, що підставою для зарахування особи на навчання є виконання вимог Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, правил прийому та укладання договору про навчання між закладом вищої освіти та вступником (за участі батьків або законних представників – для неповнолітніх вступників) в якому можуть бути деталізовані права та обов'язки сторін відповідно до типової форми, затвердженої КМУ (надалі – Договір про навчання). У разі зарахування на навчання за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб додатково укладається договір між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати. Типова форма Договору про навчання затверджена постановою КМУ № 735 від 19 серпня 2020 року [10]. Цей договір укладається між ЗВО і повнолітнім вступником та/або законним представником, якщо вступник є неповнолітнім, незалежно від того чи здійснюватися фінансування

навчання здобувача вищої освіти за кошти фізичних (юридичних) осіб, чи за кошти державного або місцевого бюджетів.

Із викладеного можна зробити висновок, що укладенню Договору про навчання передуює виконання вступником вимог Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти і виконання правил прийому, тобто здійснюється на етапі, коли вступник рекомендований до зарахування на навчання як такий, що зазначені вище етапи пройшов успішно. При цьому рекомендація до зарахування на навчання не створює для вступника жодних зобов'язань, адже останній наділений правом вибору ЗВО, якщо він виконав вимоги Умов прийому та правил прийому до інших ЗВО. Окрім цього, вступник може змінити свої плани щодо здобуття вищої освіти і не обрати жоден ЗВО. Оскільки укладення Договору про навчання відбувається до зарахування вступника на навчання, то його сторонами є ЗВО та повнолітній вступник або законний представник неповнолітнього вступника. Після укладення Договору про навчання у ЗВО виникає обов'язок зарахувати вступника на навчання на вказаний у договорі курс. Зайвим видається зазначення в типовій формі положення, що зарахування відбувається «після виконання вимог умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, правил прийому та укладення договору», оскільки на момент укладення Договору про навчання вимоги щодо умов і правил прийому вступником виконані. Згідно з п. 5 Договору про навчання статус здобувача вищої освіти вступник отримує після зарахування до ЗВО.

Водночас, якщо здобувач буде навчатися за кошти фізичних (юридичних) осіб, то укладається ще й Типовий договір про надання платної освітньої послуги для підготовки фахівців, затверджений наказом МОН України від 07 вересня 2020 року № 1113 [9] (надалі – Договір про надання платної освітньої послуги), який є невід'ємним додатком до Договору про навчання.

Позитивною ознакою правового регулювання відносин між ЗВО і здобувачем на сьогодні є їх виключно договірний характер. Однак законодавчий підхід щодо необхідності укладати два договори, один з яких є додатком до іншого не узгоджується із правовою концепцією самостійності договору як підстави виникнення договірних зобов'язань.

Аналіз положень Договору про навчання свідчить, що предметом цього договору є навчання у ЗВО і цим договором визначаються права та обов'язки ЗВО, здобувача вищої освіти і законного представника, якщо здобувач вищої освіти є неповнолітнім. У свою чергу з аналізу положень Договору про надання платної освітньої послуги випливає, що предметом цього договору є фінансові зобов'язання замовника щодо оплати освітньої послуги, що надається здобувачу ЗВО на підставі Договору про навчання і визначається замовник освітньої послуги (фізична або юридична особа). Іншими словами Договором про надання платної освітньої послуги визначаються умови щодо її оплати. У контексті визначеного законодавством підходу до досліджуваних договірних конструкцій виникає низка питань. По-перше, щодо предмета Договору про надання платної освітньої послуги. В літературі щодо цього договору цілком правильно зазначається, що його предметом є освітня послуга, тобто те нематеріальне благо, яке отримує замовник у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [2, с. 117]. До того ж, загальновизнаним у теорії договірного права є підхід, відповідно до якого одним із класифікаційних критеріїв договорів, закріплених в ст. 626 (ч.5) ЦК України є відплатність чи безвідплатність договору [3, с.53]. Згідно із зазначеною статтею договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору. Тобто відплатність договору є його юридичною ознакою, а не предметом.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ | Видається, що з метою усунення цієї, так би мовити, «неточності» КМУ і закріплює у п. 1 Загальні питання типового Договору про надання платної освітньої послуги положення про це, що «цей договір є невід'ємним додатком до Договору про навчання». Проте намагання в такий спосіб усунути проблему наштовхується на іншу: чи може договір бути додатком до вже укладеного договору? Додаток до договору, який деталізує оплату послуги є необхідним. Однак підхід, що додаток – це Договір оплатного надання послуг вважаємо таким, що не відповідає загальнотеоретичним підходам до розуміння договору як правої конструкції. Власне, Верховний Суд у постанові від 31 травня 2021 № 917/265/18 вказав, що необхідно розрізнити поняття «додаток до договору»

та «додаткова угода до договору». Так, додаток до договору – це документ, який містить доповнення, уточнення, додаткові роз'яснення, пояснення умов договору, перелік конкретних товарів, послуг тощо. Тобто додаток до договору – це документ, який уточнює або більш детально розкриває зміст договірних умов. Водночас додаткова угода - є правочином, що вносить зміни до вже існуючого договору [12].

Свого часу О.В. Розгон зазначала, за своїм змістом договір між вступником та вищим навчальним закладом є правочином щодо надання освітніх послуг із відкладеною умовою (попереднім договором, передбаченим ст. 635 ЦК України). Відкладеною умовою в цьому разі вважається успішне проходження конкурсу. Однак учена наголошує на тому, що до такого договору, на відміну від юридичного змісту попереднього договору, не застосовується положення щодо примушення сторони, яка ухиляється від укладання основного договору, до його укладення та відшкодування збитків [13, с. 102]. Вважаємо, що такий підхід не відповідає сутності попереднього договору. До того ж відбувається підміна понять «попередній договір» і «договір з відкладальною умовою».

Відповідно до ч. 1 ст. 635 ЦК України попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Проаналізувавши положення Договору про навчання та Договору про надання платної освітньої послуги слід зробити висновок, що немає підстав розглядати Договір про навчання ані як попередній, ані як основний. Такий висновок обумовлюється тим, що Договір про навчання містить всі умови щодо надання освітньої послуги і, єдине, що у ньому не визначено, так це порядок оплати такої послуги, якщо її надання здійснюється за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб. Відповідно Договір про надання платної освітньої послуги, який є додатком не має самостійного характеру, що і не дає підстав кваліфікувати його як правову конструкцію договору. Правове призначення цього документу визначити порядок оплати освітньої послуги, яка є однією із умов Договору про навчання. З огляду на викладене, постає питання доцільності укладення двох договорів, оскільки деталізація умов договору здійснюється у додатку до договору.

Проблематика існуючого стану правової регламентації договірних відносин між ЗВО і здобувачем, на нашу думку, криється у відсутності на законодавчому рівні дефініції договору про надання освітніх послуг та затвердження підзаконними нормативно-правовими актами в різні часи різних типових форм договорів, які опосередковують відносини між ЗВО як надавачами освітніх послуг, і здобувачами та/або замовниками освітніх послуг.

Одним із перших, хто запропонував доктринальне визначення договору про надання освітніх послуг в Україні був А.К. Карчевський. На думку науковця договір про надання платних освітніх послуг слід розглядати як угоду, згідно з якою виконавець зобов'язується надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти та/або угоді сторін, а у передбачених законодавством випадках підтвердити рівень і обсяг отриманих замовником знань, а замовник зобов'язується брати особисту та активну участь у споживанні наданих послуг і оплатити зазначену діяльність [4, с.5-6]. Аналізуючи дане визначення потрібно врахувати те, що воно було сформульоване А.К. Карчевським у дисертації 2001 року, тобто до прийняття у 2003 році чинного ЦК України та у 2014 році чинного Закону України «Про вищу освіту». У цій же роботі науковець пропонує договір про надання платних освітніх послуг іменувати договором навчання. Висловлена пропозиція знайшла своє часткове втілення у нормотворчій діяльності, позаяк наказом від 11.03.2002 р. № 183 МОН України було затверджено Типовий договір про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг навчальними закладами [7]. Зазначений наказ втратив чинність на підставі наказу МОН України № 12 від 13.01.2016 р. з метою приведення нормативно-правових актів у відповідність із законодавством, оскільки на цей час вже набув чинності, прийнятий у 2014 році Закон України «Про вищу освіту» і Постановою КМУ від 19 серпня 2015 р. № 634 було затверджено Типовий договір про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою [8]. Як бачимо, відбулися зміни в частині зміни назви договору,

яким опосередковується надання освітніх послуг закладом вищої освіти.

На думку М. П. Баб'юк договір про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг можна визначити як домовленість, згідно з якою виконавець зобов'язується надати якісні освітні послуги шляхом вжиття заходів навчального, наукового, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості між сторонами, а замовник зобов'язується належним чином споживати надані послуги і, якщо це передбачено домовленістю між сторонами, оплатити надану послугу [1, с. 75]. Порівняльний аналіз дефініцій досліджуваного договору, запропонованих А.К. Карчевським та М. П. Баб'юк засвідчує їх практичну тотожність за винятком того, що друге визначення дається через термін «домовленість», що відповідає легальному визначенню поняття «договір», закріпленого в чинному ЦК України. Друга відмінність – можливість укладення договору про безоплатне надання освітніх послуг.

Викладені положення засвідчують те, що в законодавстві і доктрині існує термінологічна невизначеність як щодо найменування, так і змісту договору, яким опосередковуються відносини між ЗВО і здобувачем. Вважаємо, що вирішення цього питання повинно здійснюватися в площині загальнотеоретичних напрацювань щодо видів договорів, які знайшли своє закріплення в ЦК України.

Як уже зазначалося вище, предметом Договору про навчання є навчання у закладі вищої освіти. Варто наголосити, що ані Закон України «Про освіту», ані Закон України «Про вищу освіту» не містить дефініції терміну «навчання». В Законі України «Про освіту» закріплено визначення поняття «інклюзивне навчання», яке розкривається через термін «система освітніх послуг» (п.12, ч.1 ст.1) та «результати навчання» (п. 22 ч. 1 ст.1), а в Законі України «Про вищу освіту» – термін «студентоцентроване навчання» як підхід до організації освітнього процесу (п. 221, ч. 1 ст.1). В академічному тлумачному словнику української мови навчання визначається як дія за значенням навчати і навчатися [14]. У свою чергу навчати – це передавати кому-небудь знання, уміння, досвід

або давати поради, вказівки; наставляти, а навчатися – набувати яких-небудь знань, вивчати, опановувати щось. З огляду на викладене, можна зробити висновок, що навчання у закладі вищої освіти – це процес передачі знань, умінь, досвіду особи, яка навчає і їх набуття, вивчення, опанування особою, яка навчається. Цей процес передбачає вчинення дій як з боку як надавача, так і отримувача освітніх послуг. З урахуванням легального визначення освітнього процесу як інтелектуальної, творчої діяльності у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвинутої особистості (ч. 1 ст. 47 Закону України «Про вищу освіту») можна зробити висновок, що навчання у закладі вищої освіти – це освітній процес, учасниками якого виступають і здобувачі, і науково-педагогічні працівники. Під час здійснення освітнього процесу надається освітня послуга, результатом якої є набуття особою, яка навчається, загальних та спеціальних компетентностей. Відповідно, правовою формою, що опосередковує відносини між закладом вищої освіти та особою, яка бажає отримати відповідну освітню послугу, є договір про надання освітніх послуг [2, с. 116]. Такий підхід відповідає положенням чинного ЦК України і засадам договірного регулювання відносин. Додатковим обґрунтуванням є те, що спеціальне законодавство оперує поняттям «освітня послуга», а не «навчання».

1. Баб'юк М.П. Цивільно-правова природа договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Випуск 38. Том 1. С. 71- 75
2. Голоденко І.О. *Істотні умови договору про надання платних освітніх послуг закладами вищої освіти. Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В.Васьковського матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова; економ.-прав. ф-т: Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Одеса: Астропринт, 2019. с. 116-122*

3. *Договірне право. Загальна частина: навч. посіб. /Т.В. Боднар, О.В.Дзера, Н.С.Кузнєцова та ін.; за ред. О.В.Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.*
4. *Карчевський К.А. Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03. Національний університет внутрішніх справ. Х., 2011 18 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/556/aref_Karchevsky_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y*
5. *Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII (дата оновлення: 16.09.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#top> (Дата звернення: 20.10.2022)*
6. *Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти: Закон України № 392-IX від 18 грудня 2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text>*
7. *Про затвердження Типового договору про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг навчальними закладами: наказ МОН України № 183 від 11.03.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0329-02#Text> (втратив чинність на підставі наказу МОН України № 12 від 13.01.2016 р.)*
8. *Про затвердження Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою: Постанова КМУ № 634 від 19 серпня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2015-%D0%BF#Text> (втрата чинності на підставі Постанови КМ № 735 від 19.08.2020 р.)*
9. *Про затвердження Типового договору про надання платної освітньої послуги для підготовки фахівців: наказ МОН України від 07 вересня 2020 р. № 1113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-20#Text>*
10. *Про затвердження типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти: Постанова КМ № 735 від 19 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2020-%D0%BF#n9>*
11. *Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII (дата оновлення: 24.09.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 20.10.2022)*
12. *Постанова від 31.05.2021 № 917/265/18 Верховний Суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97350182?utm_source=biz.*

ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05&_ga=2.8841136.420676228.1675870981-844877931.1674145701 (дата звернення: 10.09.2022)

13. Розгон О.В. Специфіка договору про надання освітніх послуг у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. № 3. Т. 1. С. 102–105*
14. Словник української мови: академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/navchannja> (дата звернення: 01.08.2022)
15. Федорченко Н.В. Зміст зобов'язань надання послуг з вищої освіти. *Підприємництво, господарство і право. 2010. № 10. С. 70–73*

Гейнц Р.М. Договірне регулювання надання освітніх послуг закладом вищої освіти

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів договірної регулювання відносин з надання освітніх послуг закладом вищої освіти. У науковій статті розкрито сутність поняття «навчання», проведено порівняльну характеристику термінів «освітній процес» та «навчання», проаналізовано авторські підходи до розуміння поняття «договір про надання освітніх послуг». На основі проведеного аналізу положень Типового договору про надання платної освітньої послуги для підготовки фахівців зроблено висновок, що визначення предмета цього договору як «фінансового зобов'язання замовника щодо оплати освітньої послуги» не відповідає, закріпленому в Цивільному кодексі України розумінню предмета договору про надання послуг. Окрема увага приділена аналізу положень типової форми Договору про навчання, який укладається на етапі подачі документів до закладу вищої освіти. Стверджується, що відносини між закладом вищої освіти і здобувачем повинні регулюватися договором про надання освітніх послуг.

Ключові слова: освітня послуга, навчання, договір про надання освітніх послуг, заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти.

Heints R. M. Contractual regulation of the provision of educational services by a institution of higher education

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the contractual regulation of relations on the provision of educational services by institution of higher education.

The scientific article revealed the essence of the concept of «teaching», carried out a comparative characterization of the terms «educational process» and «teaching», analyzed the author's approaches to understanding the concept of «agreement on the provision of educational services».

Based on the analysis of the provisions of the Model Agreement on the provision of paid educational services for the training of specialists, it was concluded that the definition of the subject of this agreement as «the financial obligation of the customer to pay for the educational service» does not correspond to the understanding of the subject of the agreement on the provision of services established in the Civil Code of

Ukraine. Special attention is paid to the analysis of the provisions of the standard form of the Study Agreement, which is concluded at the stage of submitting documents to a institution of higher education. It is claimed that the relationship between the institution of higher education and the student should be regulated by the Agreement on the provision of educational services.

Keywords: educational service, teaching, agreement on the provision of educational services, institution of higher education, student of higher education.

Гришко У.П.

ЗАКОНОДАВСТВО ЄС У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

УДК 347.4

Політика Європейського Союзу (ЄС) у сфері захисту прав споживачів почала свій розвиток в рамках спільного ринку майже одночасно зі створенням Європейського економічного співтовариства. Розширення споживчих можливостей та ефективний захист прав та економічних інтересів є головними цілями правової політики ЄС. На внутрішньому ринку ЄС товари можна вільно продавати через кордони. Це забезпечує споживачам більший вибір продуктів, але це також впливає на формування законодавчого забезпечення ЄС на додаток до національних норм. Законодавство ЄС у сфері захисту прав споживачів впроваджує чесну конкуренцію, при цьому усі виробники знаходяться в рівних умовах, оскільки вони повинні дотримуватися однакових зобов'язань щодо безпеки продукції, де б вони не були. Це означає, що жодна компанія чи країна не може отримати несправедливу перевагу, виробляючи дешевшу або менш безпечну продукцію.

Окремі аспекти дослідження особливостей правового регулювання захисту прав споживачів та споживчої політики в ЄС здійснювали С.В.Вишневецька, І. Колісникова, М. М. Микієвич, О.П. Письменна, Л. М. Саванець, Л. А. Траченко, Р. Ханік-Посполітак, О.Ю.Черняк, І. М. Яворська. Однак, ґрунтовному аналізу оновлених Директив ЄС у сфері захисту прав споживачів особлива увага не приділялася.

Таким чином, враховуючи особливу актуальність споживчої політики у ЄС, метою дослідження передбачено розкрити основ-